

УДК 316.4.051.62

DOI <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2020.85.11>

М. П. КУХТА, І. О. МАРТИНЮК

СПЕЦИФІКА «ТРЕТЬОГО ВІКУ» В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

У статті звертається увага на старіння населення в розвинених країнах, що стало нагальною проблемою в епоху, коли в цих країнах впроваджується ряд заходів та програм для зменшення економічного навантаження на працюючу молодь.

Автори стверджують, що складність та багатовимірність явища старіння потребує його всебічного вивчення. Зокрема, враховуючи культурні, історичні та соціально-економічні особливості більшості діячів культури, зниження можливостей відбувається в певний вік. Саме тому віковий показник є основою для розмежування між віком та зрілістю. Однак сучасні клінічні, соціальні дослідження показують, що це не залежна змінна величина. Комплексне врахування старіння означає, що це динамічний процес, заданий біологічними характеристиками, соціальними обставинами соціального життя та суб'єктивними характеристиками, заснованими на власній інтерпретації суб'єктом соціального світу та відповідної самоідентифікації.

Звертає увагу той факт, що в науковому дискурсі терміни «люди третього віку» та «люди четвертого віку» набули широкого поширення, але межі цих періодів у науковому дискурсі залишаються нерозкритими.

У статті розглядаються відмінності в когорті людей похилого віку, окреслюються основні параметри, що дозволяють розділити людей третього та четвертого віку. В Україні існує нова тенденція, характерна для старіння в розвинених країнах, – розширення третього вікового обмеження шляхом підвищення рівня верхньої вікової межі цієї категорії. На основі результатів моніторингового дослідження українського суспільства зроблено висновок, що частка старшої вікової групи від 56 до 65 років може бути зарахована до третього віку; когорта у віці 66-70 років – перехідна, частково позиції ближчі до третього віку, а частково – до четвертого.

Ключові слова: третій вік, четвертий вік, межі старіння, соціальний потенціал, розвиток суспільства.

Вступ. Починаючи з останньої третини ХХ ст. старіння населення в розвинених країнах перетворилося на нагальний виклик епохи, щодо якого в цих країнах втілюють ряд заходів і програм, пов'язаних зі зниженням рівня економічного навантаження на працюючу молодь (підвищення пенсійного віку, заохочення старших людей до вступу в університети третього віку для продовження освіти та соціальної активності, заохочення старших людей до продовження активної економічної діяльності тощо).

Складність і багатоаспектність явища старіння зумовлює потребу в його комплексному дослідженні. Спроби надання вичерпної наукової

характеристики сутності старіння, що методологічно орієнтовані на використання інструментів соціально-гуманітарного пізнання, породжених переважно класичним типом наукової раціональності XIX – початку XX ст. за умов становлення в даний час нових, невідомих із досвіду минулого, проблем старіння і відповідних форм соціальної поведінки людини похилого віку, мають поступитись місцем дослідницькій діяльності, заснованій на нових, сформованих наукою кінця XX – початку XXI ст. концептуальних підходах і методах, передусім на методології міждисциплінарності.

З огляду на культурно-історичні та соціоекономічні особливості для більшості представників тієї чи іншої культури зниження рівня можливостей настає в певному віці. Саме тому віковий показник виступає підставою для розмежування старості та зрілості. Проте сучасні клінічні, соціальні дослідження показують, що він не є залежною змінною. Комплексний розгляд старіння передбачає, що воно є динамічним процесом, що задається біологічними характеристиками, суспільними обставинами соціального життя та суб'єктивними характеристиками, що ґрунтуються на власній інтерпретації суб'єктом соціального світу та відповідній самоідентифікації. Подібний міжпредметний розгляд старіння створює підґрунтя для інтеграції та акумуляції зусиль для вивчення старості та розроблення і подальшого впровадження практичних програм для людей, які переступають поріг старості. Відповідно до предмету дослідження фіксуються такі різновиди старості:

- хронологічна – пов'язана з кількістю прожитих років;
- фізіологічна – зумовлена станом здоров'я та наявністю хронічних захворювань;
- психологічна – така, що ґрунтується на суб'єктивному самовизначенні людиною себе як старої, відчутті власного біологічного віку;
- соціальна – вона поєднує усі попередні різновиди в реальних соціальних практиках суб'єкта. Остання орієнтується на такий критерій, як вікова адаптаційна здатність.

Аналіз досліджень і публікацій. У науковому дискурсі поширення набули терміни «люди третього віку» та «люди четвертого віку» [1]. І тут йдеться не лише про вікові відмінності, а і про їхні можливості. Наприклад, упровадження заходів, що надавали б можливості для старших людей не скорочувати меж власного соціального життя. Проте подібна програма створюватиме труднощі для людей, які вже відчувають суттєвий психофізичний спад у зв'язку з віком. І хоча в науці поняття «люди третього» та «люди четвертого» віку використовуються, проте вони залишаються доволі умовними. До того ж поки що ніхто достеменно не розглядав, чи «лягають» ці поняття на сучасні українські реалії.

Постановка проблеми. Ряд зарубіжних досліджень у галузі геронтології показує, що характер інволюційних змін для представників

старшої вікової когорти має загальну закономірність: повільний спад когнітивних та фізичних показників і стрибкоподібне їх падіння безпосередньо за кілька років (діапазон від 2-х до 4-х років) перед смертю. Загалом на рівні ЄС межі настання 4-го віку умовно коливаються на позначці в 75 років. Фактично проголошений в Євросоюзі план до 2020 р. максимально задіяти резерв людей передпенсійного віку (56-64 р.) свідчить про те, що потенціал людей третього віку вже намагаються актуалізувати. Вважаємо, що в осяжній історичній перспективі – включити представників 3-го віку повністю у соціальне виробництво.

Метою статті є встановлення відмінностей всередині когорти старших людей та окреслення вікових меж «третього» віку.

Основна частина. Якщо сьогодні включення представників третього віку в соціальне виробництво видається антигуманною утопією, то завтра такі плани можуть стати реальними, «робочими». Це зумовлено тим, що прийняті показники орієнтовані на середню тривалість життя – оскільки точно визначити вік настання фізичної немічності і труднощів у виконанні роботи неможливо для всіх – відштовхуються від показників середньої тривалості життя. Так, встановлювати пенсійний вік вищий, ніж середня тривалість життя, нелогічно. Проте існують і інші показники, про які вже заходила мова. Зокрема, це тривалість життя на пенсії. Остання суттєво відрізняється в ряді країн. Наприклад, в Україні цей показник – один із найнижчих у Європі – близько 5 років для чоловіків. Для порівняння: час життя на пенсії в японців сягає понад 20 років. Такий запас «тривалості пенсійного життя» також є тим потенціалом, на актуалізацію якого можна орієнтуватися у процесі створення стратегій соціального розвитку. Проте в Україні, що і так переорієнтувалася на подальше збільшення пенсійного віку, цей показник поки що не може братися до уваги, тому що темпи зростання тривалості життя в нас нижчі, ніж у країнах Заходу. Там, включаючи людей третього віку в соціальне виробництво, у зв'язку зі збільшенням тривалості життя вже ведуть мову про те, що старший вік можна поділити також на 4-й та 5-й. І хоча якісні відмінності між ними ще мало визначені, проте відбувається переорієнтація на те, як можна використати трудовий потенціал цих людей – що вже відійшли від соціального виробництва.

У нас ситуація дещо інша: показники середньої тривалості життя і віку виходу на пенсію в Україні змінюються неспіврозмірно. Тому, на наш погляд, основний «соціальний запас» – це люди, що тільки-но сягнули пенсійного віку, та перше п'ятиліття після його досягнення. Виходячи із цього, представників старшого віку умовно розділяємо на 5 підгруп (когорти)¹:

---

¹ Для аналізу використано матеріали моніторингового дослідження українського суспільства за 2017 рік. Вибірка (N=1800) багатоступінчата, репрезентує населення України за віком та статтю.

- перша – 56-60 років;
- друга – 61-65 років;
- третя – 66-70 років;
- четверта – 71-75 років;
- п'ята – 76 і старше років.

Такий розподіл обґрунтовується тими дослідницькими завданнями, що ставимо перед собою. По-перше, це питання про визначення вікової межі, що умовно відділяє старих 3-го та 4-го віку.

Крім того, важливим видається визначення характеру якісних відмінностей між групами «третього та четвертого віку по-українськи» (від 56 (нижньої умовної межі третього віку) до 65 років (верхньої умовної межі) та 66 (нижньої умовної межі четвертого віку) і старше. Тому для нас актуальним є порівняння представників 5 підвибірок для визначення характеру змін у преференціях представників різних когорт старшого віку і встановлення тієї умовної межі, що позначала б початок періоду четвертого віку.

Перше поставлене на розгляд питання – про відмінності в самооцінці здоров'я. Тут закономірно простежується лінійний зсув у бік погіршення з віком. Проте більш різке погіршення відбувається на рівні підгрупи «молодих пенсіонерів» – так, серед 56-60-річних про те, що не вистачає здоров'я, заявило 59,2% респондентів, а от серед 61-65-річних – уже 71,1%. Це, вважаємо, можна пояснити пов'язаною з виходом на пенсію істотною зміною способу життя. І ще один важливий чинник. Історично межа між цими когортами припадає на кризові для країни роки, коли фокус зміщується від внутрішніх переживань до вирішення зовнішніх проблем. Із виходом на пенсію в суб'єкта відбувається все навпаки – отримуючи більше вільного часу, він починає фокусуватися на власних нездужаннях та проблемах. Далі спостерігаємо, що ціле десятиліття 61-70 років самооцінка стану здоров'я залишається незмінною. Тобто показники здоров'я, принаймні його суб'єктивне відчуття, суттєво змінюються не починаючи з 65 років, як це прийнято вважати навіть у європейських країнах, а значно пізніше – після 70 років. І далі сприйняття стану власного здоров'я продовжує погіршуватися, стаючи фактично соціальною нормою (див. табл. 1)

Таблиця 1

Розподіл відповідей на запитання щодо того, чи не вистачає здоров'я, 2017 (%)

	Не вистачає	Важко сказати, вистачає чи ні	Вистачає
1 підгрупа 56-60 років	59,2	16,6	4,2
2 підгрупа 61-65 років	71,1	9,9	9,0
3 підгрупа 66-70 років	71,0	12,9	6,1
4 підгрупа 71-75 років	79,4	8,8	1,8
5 підгрупа 76 років і старше	84,6	3,8	1,5

Наступне питання стосувалося самооцінки матеріального становища в різних вікових підгрупах. Як можна побачити з нижченаведених даних (див. табл. 2), вона має незначні відмінності. Закономірно, найбільша різниця спостерігається між допенсійним віком та рештою вікових підгруп. Надалі спостерігається лінійний зсув у бік погіршення матеріального становища і позиціонування себе на нижчих сходинках суспільного положення. Так, на найнижчій, першій сходинці себе бачать 9,3% людей 56-60 років, уже 10,7% людей 61-65 років та 15,4% людей 76 і старше років. Імовірно, це також пов'язане з поступовим збільшенням кількості тих, хто втрачає свого подружнього партнера. Особливо це стосується жіночої частини, пенсійне забезпечення якої зазвичай нижче, ніж у чоловіків (нагадаємо, що станом на сьогоднішній час єдиною країною світу, в якій на законодавчому рівні вирівняно зарплати чоловіків та жінок, залишається Ісландія. А от виплати пенсій у перерахунку від рівня попередніх доходів майже повсюди зберігаються, в тому числі і в Україні).

Таблиця 2

Розподіл відповідей на запитання «Уявіть собі, що на сходинках деякої «драбинки» розташовані люди з різним становищем у суспільстві: на найнижчій – ті, хто мають найнижче положення, а на найвищій – ті, хто мають найвище положення. На яку із цих сходинок Ви поставили б себе?», 2017 (%)

	1	2	3	4	5	6	7
1 підгрупа 56-60 років	9,3	23,6	28,9	25,3	11,1	1,8	-
2 підгрупа 61-65 років	10,7	24,8	38,0	21,5	2,5	2,5	-
3 підгрупа 66-70 років	6,4	31,9	30,9	22,3	7,4	1,1	-
4 підгрупа 71-75 років	13,2	23,5	38,2	13,2	10,3	-	1,5
5 підгрупа 76 років і старше	15,4	28,8	34,6	13,5	5,8	1,9	-

Підтвердженням вищенаведених положень може слугувати розгляд розподілу відповідей на запитання щодо того, чи могли б віднести себе до середнього класу в Україні (див. табл. 3). Серед «передпенсіонерів» відсоток ствердних відповідей – 29,5%, а от серед представників найстаршої підгрупи – 23,1%. Зауважимо, що такі відмінності не вельми суттєві в перерахунку на 20-літній проміжок часу: між 56 і 76 роками. Можливо, це пов'язано з поступовим зниженням потреби в «статусних речах»: наприклад, модному одязі, дорогих речах тощо. Наприклад, у відповідях на запитання, чи не вистачає необхідного одягу, про подібну потребу заявило 27,8% респондентів 1-ї підгрупи і лише 9,6% – 5-ї. Про необхідність хорошого житла заявило 33,3% з 1-ї підгрупи і лише 19,2% – з 5-ї.

Таблиця 3

Розподіл відповідей на запитання «Чи могли б Ви віднести себе до середнього класу в Україні?», 2017 (%)

	Мабуть, так	Мабуть, ні	Важко відповісти
1 підгрупа 56-60 років	29,5	57,6	12,9
2 підгрупа 61-65 років	16,5	79,3	4,1
3 підгрупа 66-70 років	27,7	67,0	5,3
4 підгрупа 71-75 років	23,5	69,1	7,4
5 підгрупа 76 років і старше	23,1	71,2	5,8

Можна констатувати, що деякі відмінності між підгрупами щодо самооцінки майнового потенціалу також зберігаються, причому тенденція попередня: найбільша різниця – між представниками третього віку: до пенсійного та раннього пенсійного періоду, а також між представниками найстаршої підгрупи та молодшими. Примітно, що за рядом параметрів найстарша та наймолодша когорти вельми схожі.

Наступний параметр для аналізу – вихідний стан освітньо-професійного потенціалу в різних вікових підгрупах – питання про рівень освіти. Як видно з нижченаведеної таблиці (див. табл. 4), освітній рівень у когортах майже не відрізняється. Проте привертає увагу той факт, що осіб із початковим рівнем освіти помітно більше серед представників 4-ї (25%) та 5-ї (17,3%) підгруп. Найвищий же відсоток – тих, хто має середню спеціальну освіту. Нагадаємо, що люди старшого віку зростають за радянських умов, тож можливість здобуття та якості освіти дещо відрізнялися від теперішніх. Насамперед, це стосувалося можливості здобуття вищої освіти, що, на відміну від сучасності, була доступною далеко не всім та вирізнялася суттєво вищими критеріями оцінювання. Попри це, майже четверта частина старших людей вказали на наявність повної вищої освіти (28,6% перед пенсіонерів 56-60 років, 22,3% молодих пенсіонерів 61-65 років, 24,5% 66-70-річних та 8,8% 71-75 – річних). Примітно, що аж 26,9% представників найстаршої підгрупи вказали на наявність повної вищої освіти, що, ймовірно, зумовлено раніше зауваженим фактом: люди інтелектуальної праці в середньому мають довшу тривалість життя.

Інше запитання, що стосується освітньо-кваліфікаційного потенціалу, – це досвід управлінської діяльності. Як можна побачити (див. табл. 5), в абсолютній більшості людей старшого віку з усіх підгруп переважає досвід найманої праці (в діапазоні від 86,7% з 1-ї підгрупи до 94% – з 5-ї), і лише незначні відсотки – самозайнятих. Частково це пояснюється соціокультурними умовами проживання, на які припадали працездатні роки представників старшої вікової когорти. Так, за радянських часів ведення власної справи зовсім не віталось. З іншого боку, такі цифри пояснюються гендерним перекосом, що має місце

в генеральній сукупності: як відзначалося раніше, тривалість життя жінок помітно більша за тривалість життя чоловіків. Відповідно, серед жінок набагато менше тих, хто зважувався на ведення власної справи чи займав керівну посаду. Водночас такі показники свідчать про те, що трудовий потенціал людей старшого віку суттєвий, адже сьогодні ринок потребує фахівців робітничих професій – тих, хто вміє підпорядковуватися та виконувати покладені задачі. Тож подібна картина свідчить про те, що частка найманих працівників із числа старших людей у випадку залучення їх до праці може бути доволі суттєвою.

Таблиця 4
Розподіл відповідей щодо освітнього рівня, 2017 (%)

	Початкова, неповна середня	Середня загальна	Середня спеціальна (технікум, училище, коледж)	Перша ступінь вищої освіти (бакалавр)	Повна вища освіта (спеціаліст, магістр, аспірантура, вчений)
1 підгрупа 56-60 років	2,7	11,6	51,8	5,4	28,6
2 підгрупа 61-65 років	8,3	19,0	44,6	5,8	22,3
3 підгрупа 66-70 років	3,2	17,0	53,2	2,1	24,5
4 підгрупа 71-75 років	25,0	19,1	44,1	2,9	8,8
5 підгрупа 76 років і старше	17,3	21,2	34,6	-	26,9

Таблиця 5
Розподіл відповідей на запитання
«На Вашому основному місці роботи Ви є (були)...», 2017 (%)

	Найманий працівник	Працюєте на себе (самозайнятість)	Працюєте у власному сімейному бізнесі	Важко відповісти
1 підгрупа 56-60 років	86,7	6,9	1,4	5,0
2 підгрупа 61-65 років	94,1	0,8	1,7	3,4
3 підгрупа 66-70 років	89,0	7,7	1,1	2,2
4 підгрупа 71-75 років	92,5	4,5	1,5	1,5
5 підгрупа 76 років і старше	94,0	-	2,0	4,0

Наступне питання пов'язане з мотивацією трудової діяльності. Так, розподіл відповідей на запитання, чи не вистачає підходящої

роботи, вказує на те, що майже половині людей передпенсійного віку (46,9%) не вистачає такої роботи. Крім того, суттєвими є подібні показники в таких підгрупах: аж 35,5% людей віком 61-65 років, 22,8% – 66-70-річних, 17,6% – 71-75-річних). Із цього випливає, що за підходящих умов усі когорти, що підпадають під європейське визначення третього віку, мають помітну частку людей, що за певних умов здатні були б ще вести трудову діяльність, принаймні мають таке бажання.

Крім того, як можна побачити з наведених даних, доволі суттєво відрізняються 1-ша підгрупа – людей допенсійного віку, потреба в підходящій роботі в яких найвища, та 5-та, найстарша підгрупи. Імовірно, відмінності першої групи визначаються близьким часом формально-офіційного виходу на пенсію та майбутньою зміною соціальної позиції. А от відмінності 5-ї групи швидше зумовлені змінами психофізіологічного стану (див. рис. 1).

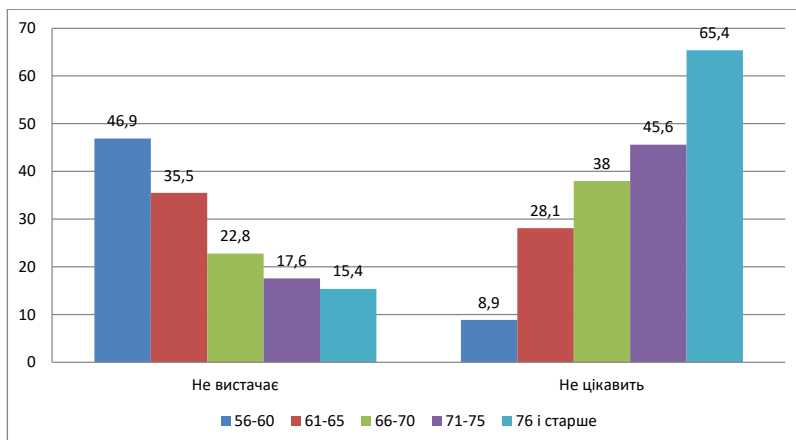

Рис. 1. Розподіл відповідей на запитання щодо того, чи не вистачає роботи, що підходить, 2017 (%)

Можна констатувати, що освітньо-кваліфікаційний потенціал представників усіх підгруп старшої вікової когорти є доволі високим і за певних умов старші можуть бути успішно включеними в суспільне виробництво. Проте труднощі в його актуалізації лежать у площині самооцінки власних можливостей старших людей: зокрема, у відповідях на запитання щодо того, чи вистачає впевненості у своїх силах (див. табл. 6), значна частка старших вказали, що їм цієї впевненості не вистачає (аж 51,9% осіб 76 і старше років та від 37,5% до 41,2% 56-75-річних).

Таблиця 6
Чого з наведеного Вам не вистачає? Упевненості в своїх силах, 2017 (%)

	Не вистачає	Важко сказати, вистачає чи ні	Вистачає	Не цікавить
1 підгрупа 56-60 років	37,5	26,8	2,1	3,6
2 підгрупа 61-65 років	43,0	24,8	9,8	2,5
3 підгрупа 66-70 років	44,1	18,3	4,4	3,2
4 підгрупа 71-75 років	41,2	8,8	5,6	4,4
5 підгрупа 76 років і старше	51,9	11,5	4,6	1,9

Це свідчить про те, що завдання стимуляції до більшої активності, в тому числі в соціальному плані життя, повинне лежати на суспільних інститутах. Наведені в наступній таблиці (див. табл. 7) відповіді свідчать, що представники старшої когорти з невеликими відмінностями (аж до 75-річного віку) насправді зацікавлені в додатковому заробітку, от тільки невпевненість у власних силах може стримувати їх від дій щодо пошуку заробітку.

Таблиця 7
Розподіл відповідей на запитання щодо того, чи не вистачає можливості мати додатковий заробіток, 2017 (%)

	Не вистачає	Важко сказати, вистачає чи ні	Вистачає	Не цікавить
1 підгрупа 56-60 років	53,1	14,7	9,2	12,9
2 підгрупа 61-65 років	45,8	11,7	-	22,5
3 підгрупа 66-70 років	47,8	14,1	4,1	23,9
4 підгрупа 71-75 років	32,4	13,2	3,2	41,2
5 підгрупа 76 років і старше	9,6	9,6	7,3	63,5

На користь психологічної природи перешкод на шляху до більш повної реалізації соціального потенціалу у трудовій сфері вікових когорт, що належать до третього віку, говорять емпіричні дані щодо браку ініціативи і самостійності під час розв'язання життєвих проблем. Як бачимо (див. рис. 2), частка невпевнених у власній активності похилих є значною у всіх когортах.

Разом із тим є й інші обставини, що стоять на перешкоді ширшому залученню старшого покоління до трудової діяльності і пов'язаного із цим підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня. Зокрема, це показник використання Інтернету як емпіричний референт зростання цього

рівня. Дані (див. рис. 3) вказують на пряму залежність між віком і бажанням/небажанням користуватися Інтернетом.

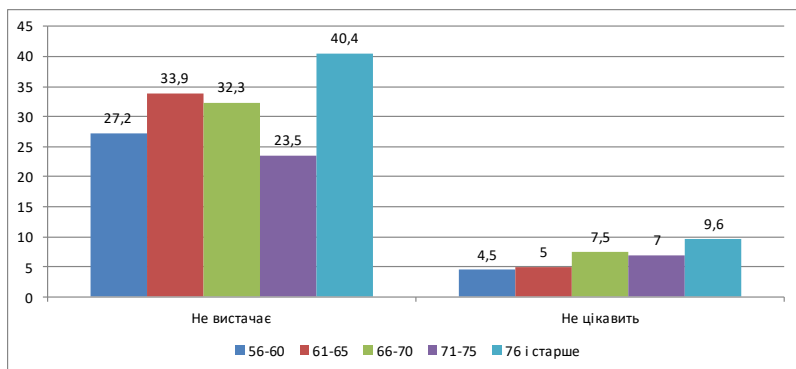

Рис. 2. Розподіл відповідей на запитання щодо того, чи не вистачає ініціативи й самостійності під час розв'язання життєвих проблем, 2017 (%)

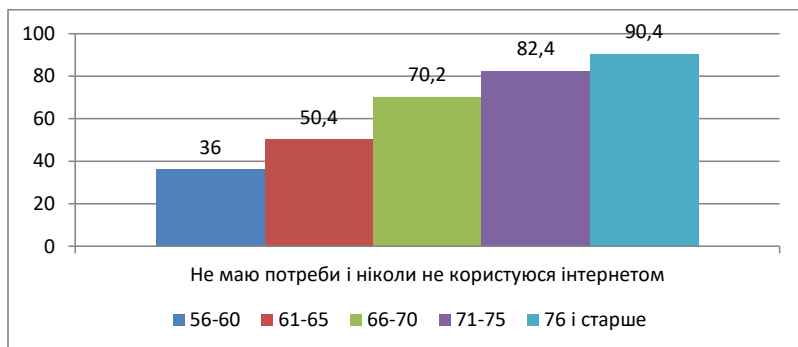

Рис. 3. Розподіл ствердних відповідей на запитання щодо того, що не користуються і не мають потреби в користуванні Інтернетом, 2017 (%)

Судячи з даних про користування Інтернетом, можемо припустити, що характерною є лінійна залежність між віком і скороченням потреб у вдосконаленні освіти. Однак водночас такий стан справ вказує на існування порівняно легкодоступного резерву реалізації соціального потенціалу, який тим легше буде задіяти, чим більше зростатиме питома вага обізнаних з Інтернетом за рахунок старіння пограничних вікових когорт середнього покоління.

Наступним важливим для порівняння показником видається співставлення позицій когорт із погляду того, чи вважають вони, що

життя зміниться на краще/гірше. Відповідні дані наведені в таблиці (див. табл. 8)

Таблиця 8

Розподіл відповідей на запитання «Як Ви вважаєте, в найближчий рік наше життя більш або менш налагодиться, чи ніякого покращення не відбудеться?», 2017 (%)

	Ніякого покращення не буде	Важко сказати	Більш-менш налагодиться
1 підгрупа 56-60 років	50,6	27,8	21,5
2 підгрупа 61-65 років	57,9	28,5	13,4
3 підгрупа 66-70 років	48,3	33,3	18,2
4 підгрупа 71-75 років	53,7	23,8	22,3
5 підгрупа 76 років і старше	58,8	27,4	13,7

Як бачимо, ситуацію здебільшого в похмурому світлі бачать представники усіх когорт, проте тут є деякі відмінності. Так, найбільш песимістично налаштовані представники 2-ї та 5-ї підгруп (57,9% та 58,8% відповідно, заявляють, що ніякого покращення в найближчий рік не буде) що, втім, є закономірно. Після виходу на пенсію представники другої підгрупи стикаються з помітним погіршенням рівня життя, а перспектив на його покращення – обмаль. Третя підгрупа, адаптувавшись до нових умов життя, налаштована не так песимістично – так, помітно менша кількість із них заявляє, що покращення не буде (48,3%), проте й з обережністю висловлює надії на покращення ситуації, займаючи здебільшого проміжну позицію «важко сказати» (33,3%). Щодо останньої, п'ятої підгрупи, то в умовах дедалі більш помітного погіршення здоров'я і фізичних можливостей та соціальної ексклюзії у зв'язку із цим (кількість працюючих пенсіонерів із віком лінійно знижується) – очікувати від них радісних сподівань щодо майбутнього було б складно.

Відмітимо, що рівень задоволеності життям у різних підгрупах по суті залишається незмінним (див. табл. 9) Спостерігається хвилеподібний характер подібних змін, що має доволі чітку прив'язку до ситуації життя – виходу на пенсію (деяке зниження рівня задоволеності – що, до речі, вказує на те, що така вагома подія для найстарших виявляється малоприємною. Більшість людей виступають проти підвищення пенсійного віку, проте його настання супроводжується погіршенням якості життя за рядом показників – починаючи від матеріального рівня і закінчуючи самооцінкою здоров'я та задоволеністю життя).

Таблиця 9

Розподіл відповідей на запитання «Якою мірою Ви задоволені своїм життям загалом?», 2017 (%)

	Зовсім не задоволені	Скоріше не задоволені	Важко сказати, задоволені чи ні	Скоріше задоволені	Цілком задоволені
1 підгрупа 56-60 років	21,0	36,6	16,5	25,0	0,9
2 підгрупа 61-65 років	19,8	37,2	20,7	21,5	0,8
3 підгрупа 66-70 років	26,6	35,1	17,0	20,2	1,1
4 підгрупа 71-75 років	23,5	39,7	17,6	17,6	1,5
5 підгрупа 76 років і старше	23,1	38,5	23,1	15,4	-

Висновки. Підсумовуючи, зауважимо, що найбільш помітні відмінності – між представниками допенсійного віку та найстаршого віку від 76 років і старше. Якщо розглядати внутрішньогрупову динаміку з позицій теорії третього та четвертого віку, то є підстави вважати, що вона в більшості положень може бути застосована і до українських старих. Середня тривалість життя враховує порівняно більший відсоток смертей у молодому та середньому віці (хвороби, пияцтво, нещасні випадки на виробництві і в побуті, інші випадковості, насильницькі смерті й самогубства...). Але серед тих, хто дожив до старості, проступає тенденція, характерна для старіння в розвинених країнах, – розширення меж третього віку за рахунок підвищення рівня верхньої вікової межі цієї категорії. В Україні, як ми показали, говорити про таку тенденцію також є підстави. Аналіз даних моніторингу приводить нас до висновку: до третього віку є підстави зараховувати частку старшої вікової групи від 56 до 65 років; когорта у віці 66-70 років є перехідною, за частиною позицій ближчою до третього віку, за частиною – до четвертого. Чи так це, чи варто поширювати заходи, спрямовані на активну реалізацію соціального потенціалу, на ширшу аудиторію – покаже подальший науковий дискурс, а головне – саме життя.

Список використаної літератури

1. Кухта М. Соціальний потенціал людей старшого віку в Україні : монографія. Київ : КНУКіМ, 2018. 304 с.
2. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Додаток: таблиці моніторингового опитування «Українське суспільство – 2017» / гол. ред. д. екон. н. В.М. Ворона, д. соціол. н. М.О. Шульга. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2017. Вип. 4(18). 501 с.

3. OECD. Pensions at a Glance 2017: OECD and G20 Indicators / OECD Publishing, Paris, 2017. 167 p. URL : https://osservatoriociopi.unicatt.it/cpi-Pension_at_a_Glance_2017_OECD.pdf.

Кухта М. П., Мартынюк И. О. Специфика «третьего возраста» в современной Украине

Статья привлекает внимание к старению населения в развитых странах, которое стало насущной проблемой в эпоху, когда в этих странах осуществляется ряд мер и программ, направленных на снижение экономического бремени трудоспособной молодежи.

Авторы утверждают, что сложность и многомерность явления старения требует его всестороннего изучения. В частности, с учетом культурных, исторических и социально-экономических особенностей большинства деятелей культуры снижение возможностей происходит в определенном возрасте. Вот почему возрастной показатель является основой для различия между старостью и зрелостью. Однако современные клинические, социальные исследования показывают, что это не является зависимой переменной. Комплексное рассмотрение старения подразумевает, что это динамический процесс, определяемый биологическими характеристиками, социальными обстоятельствами социальной жизни и субъективными характеристиками, основанный на собственной интерпретации субъектом субъекта социального мира и соответствующей самоидентификации.

Обращает на себя внимание тот факт, что в научном дискурсе термины «люди третьего возраста» и «люди четвертого возраста» стали широко распространенными, но границы этих периодов в научном дискурсе остаются нераскрытыми.

В статье рассматриваются различия в когорте пожилых людей, излагаются основные параметры, позволяющие разделить людей третьего и четвертого возраста. В Украине наблюдается новая тенденция, характерная для старения в развитых странах, – расширение ограничений третьего возраста путем повышения уровня верхнего возрастного ограничения этой категории. На основании результатов мониторингового исследования украинского общества сделан вывод, что доля старшей возрастной группы от 56 до 65 лет может быть отнесена к третьему возрасту; когорта в возрасте 66-70 лет является переходной, частично позиции ближе к третьему возрасту, а частично – к четвертому.

Ключевые слова: третий возраст, четвертый возраст, границы старения, социальный потенциал, развитие общества.

Kukhta M., Martyniuk I. Specificity of the “third age” in modern Ukraine

The article draws attention from the last third of the twentieth century. Population aging in developed countries has become an urgent challenge in an era in which a number of measures and programs are being implemented in these countries to reduce the economic burden on working youth.

The authors argue that the complexity and multidimensionality of the phenomenon of aging necessitates its comprehensive study. In particular, given the cultural, historical and socioeconomic features of most cultural figures, the decline in opportunity is at a certain age. That is why the age indicator is the basis for the distinction between old age and maturity. However, current clinical, social studies show that it is not a dependent variable. Comprehensive consideration

of aging implies that it is a dynamic process, given by biological characteristics, social circumstances of social life, and subjective characteristics, based on the subject's own interpretation of the subject of the social world and corresponding self-identification.

Attention is drawn to the fact that in the scientific discourse the terms «third age people» and «fourth age people» have become widespread, but the limits of these periods in the scientific discourse remain undisclosed.

The article examines the differences within a cohort of older people, outlines the basic parameters that allow the separation of third and fourth age people. There is a new trend in Ukraine, characteristic for aging in developed countries - the extension of the third age limits by raising the level of the upper age limit of this category. Based on the findings of the monitoring study of Ukrainian society, it is concluded that the share of the older age group from 56 to 65 can be counted towards the third age; the cohort at the age of 66-70 years is transitional, in part the positions closer to the third age, and in part – to the fourth.

Key words: *third age, fourth age, limits of aging, social potential, development of society.*